

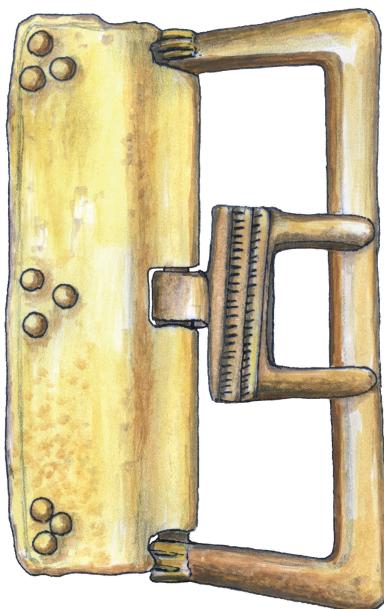
PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
w Warszawie

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

BULLETIN ARCHÉOLOGIQUE POLONAIS

TOM (VOL.) LXIX
2018

WARSZAWA 2018 VARSOVIE

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE**

TOM LXIX

Zespół Redakcyjny / Editorial staff:

dr Jacek Andrzejowski (sekretarz redakcji / managing editor), dr Wojciech Brzeziński (redaktor naczelny / editor in chief),
mgr Grażyna Orlińska, mgr Radosław Prochowicz, mgr Andrzej Jacek Tomaszewski, mgr Katarzyna Watemborska-Rakowska

Rada Naukowa / Scientific Advisory Board:

Przewodniczący / Chairman – prof. dr hab. Wojciech Nowakowski (Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego)
prof. dr Audronė Bliujienė (Klaipėdos universitetas), prof. dr hab. Claus von Carnap-Bornheim (Stiftung
Schleswig-Holsteinische Landesmuseen, Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Schleswig),
prof. dr hab. Zbigniew Kobyliński (Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego),
prof. dr hab. Jerzy Maik (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk),
prof. dr hab. Dieter Quast (Forschungsinstitut für Archäologie, Römisches Germanisches Zentralmuseum, Mainz),
prof. dr hab. Paweł Valde-Nowak (Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego)

Recenzenci tomu / Peer-reviewed by:

dr hab. Adam Cieśliński, prof. dr hab. Sławomir Kadrow, dr hab. Henryk Machajewski,
prof. dr hab. Wojciech Nowakowski, dr hab. Judyta Rodzińska-Nowak, dr Wojciech Wróblewski

Tłumaczenia / Translations:

Kinga Brzezińska, Piotr Godlewski
Jacek Andrzejowski

Korekta / Proof-reading

Autorzy

Katarzyna Watemborska-Rakowska

Skład i łamanie / Layout:

JRJ

Rycina na okładce: sprzączka do pasa z Kartal. Rys.: Anna Potoczny i Lidia Kobylińska

Cover picture: belt buckle from Kartal. Drawing: Anna Potoczny and Lidia Kobylińska

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2018

© Autorzy, 2018

Państwowe Muzeum Archeologiczne jest instytucją
finansowaną ze środków
Samorządu Województwa Mazowieckiego

20 lat Muzowsze

Pełen spis zawartości „Wiadomości Archeologicznych”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

List of contents of “Wiadomości Archeologiczne”: <http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/spisy-tresci/>

Adres redakcji / Editorial office:

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95;
e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE

Tom (Vol.) LXIX

SPIS TREŚCI

Contents

ROZPRAWY

- Magdalena Wońska, Ślady produkcji żelaza na obszarze osadnictwa kultury wielbarskiej 3
Traces of Iron Production in the Area of the Wielbark Culture Settlement

MISCELLANEA

- Igor Brąkko, Alexandr Dzigovskij, Renata Madyda-Legutko, Central European Belt Fittings from Sarmatian burial at Kartal on the Lower Danube 25
Elementy pasa pochodzenia śródutowo-europejskiego w sarmackim grobie z Kartal nad dolnym Dunajem
- Sławomir Wadyl, Ciekawe grzebienie wczesnośredniowieczne z Pasymia w pow. szczycieńskim 51
Unusual Early Medieval Combs from Pasym, Szczytno County
- Beata Miazga, Małgorzata Grupa, Dawid Grupa, Wyniki nieniszczących badań mikroskopowych i spektralnych galonów grobowych z Torunia i Gdańsk 67
The Results of Non-destructive Microscopic and Spectral Examinations of Grave Galloons from Toruń and Gdańsk

MATERIAŁY

- Barbara Sałacińska, Sławomir Sałaciński, Izabela Chojnowska, Wyniki badań ratowniczych osady kultury pucharów lejkowatych w Kownacicy, pow. garwoliński 79
The Results of the Rescue Excavation at the Settlement of the Funnel Beaker Culture in Kownacica, Garwolin County
- Andrzej Szela, Zgliczyn Pobodzy. Niepozorna nekropolia z północnego Mazowsza 121
Zgliczyn Pobodzy. An Unassuming Cemetery from Northern Mazovia
- Hanna Olczak, Dariusz Krasnodębski, Tomasz Samojlik, Bogumiła Jędrezewska, Osada kultury ceramiki kreskowanej z produkcją żelaza na Polanie Berezowo w Puszczy Białowieskiej 149
An Iron Producing Settlement of the Stroked Pottery Culture at the Berezowa Clearing in the Białowieża Forest

ODKRYCIA

- Barbara Sałacińska, Sławomir Sałaciński, Topór kamienny z Warszawy-Ursynowa 177
Stone Axe from Warszawa-Ursynów
- Wojciech Borkowski, Osada kultury trzcinieckiej ze stanowiska 52 w Obierwi na terenie Puszczy Kurpiowskiej 180
A Settlement of the Trzciniec Culture at site 52 at Obierwia in the Area of the Kurpiowska Forest
- Agata Karwecka, Prowincjonalnorzymńska emaliowana zapinka tarczowata z miejscowości Wierzona, pow. poznański 187
Provincial Roman Enamelled Disc Brooch from Wierzona, Poznań County

Katarzyna Czarnecka, Krzysztof Górczyca, Katarzyna Schellner, Spatha z Konina-Kurowa The Spatha from Konin-Kurów	190
Elżbieta Kowalczyk - Heyman, Gród Osielsk – rozwiązywanie ostatniej zagadki części dziewięcinej tzw. falsyfikatu mogileńskiego The Gord of Osielsk – Solving the Last Riddle of the So-called Mogilno Falsification	197
Bartosz Kontny, Gliniana pisanka-grzechotka z wyspy na Jeziorze Golenicko-Dobropolskim Clay Resurrection-Egg-Shaped Rattle (<i>pisanka</i>) from the Island on the Lake Golenicko-Dobropolskie	204
Andrzej Kokowski, Von Malchin bis Gródek nad Bugiem Od Malchina do Gródka nad Bugiem	208
Marzenna Zielińska-Kasprowska, Piotr Wronecki, Nieinwazyjne badania krajobrazu archeologicznego wokół miasta Ryczywół w powiecie kozienickim Non-invasive Study of Archaeological Landscape Around the Town of Ryczywół, Kozienice County	211
WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS	219

LITERATURA

Antoniewicz, W.

1913 Pisanki w Polsce, „Ziemia” IV/12, s. 180–189.

Brather, S.

2008 *Archäologie der westlichen Slawen. Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im früh- und hochmittelalterlichen Ostmitteleuropa*, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Ergbd. 61, Berlin-New York.

Dzik, M.

2016 *W sprawie pochodzenia wczesnośredniowiecznych grzechotek guzowatych*, [w:] B. Chudzińska, M. Wojenka, M. Wołoszyn (red.), *Od Bachórza do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego*, Kraków-Rzeszów, s. 397–419.

Gabriel, I.

1988 *Hof- und Sakralkultur sowie Gebrauchs- und Handels- gut im Spiegel der Kleinfunde von Starigard/Oldenburg*, [w:] M. Müller-Wille (red.), Oldenburg – Wolin – Staraia Ladoga – Novgorod – Kiev. *Handel und Handelsverbindungen im südlichen und östlichen Ostseeraum während des frühen Mittelalters. Internationale Fachkonferenz der Deutschen Forschungsgemeinschaft vom 5.–9. Oktober 1987 in Kiel*, BerRGK 68 (1987), s. 103–292.

Hilczerówna, Z.

1950 *Przyczynki do handlu Polski z Rusią Kijowską*, PArch. IV/1, s. 8–23.

Kersting, T.

2009 *Slawen in Brandenburg: eine archäologische Momentaufnahme*, [w:] J. Müller, K. Neitmann, F. Schopper (red.), *Wie die Mark entstand. 850 Jahre Mark Brandenburg*, Wünsdorf, s. 15–30.

Kostrzewski, J.

1919 Pisanki wczesnohistoryczne, PArch. I/1–2, s. 42–45.
1968 Grzechotki wczesnośredniowieczne bez polewy, A Polski XIII, s. 211–218.

Łuczak, E.

1978 *Prapisanki*, ZOW XLIV/4, s. 255–259.
1983 *Zabytek kulturowy czy zabawka dziecięca?*, ZOW XLIX/4, s. 306–310.

Mogielnicka-Urbaniak, M.

1984 Warsztat ceramiczny w kulturzełużyckiej, Wrocław.

Moschkau, R.

1954 *Eine slawische Tonklapper von Magdeborn, Ortsteil Göltzschen, Landkreis Leipzig*, AFB 1952, s. 427–432.

Siemianowska, E.

2008 *Wczesnośredniowieczne grzechotki i pisanki w strefie przebiegu szlaku lądowego z Rusią na Pomorze*, [w:] P. Ku-

cypera, S. Wadyl (red.), *Kultura materialna średniowiecza w Polsce. Materiały ze studenckiej konferencji naukowej. Toruń, 24–25 kwietnia 2008 roku*, Toruń, s. 67–84.

Ślusarski, K. W.

2004 *Wczesnośredniowieczne pisanki i grzechotki gliniane z ziemi polskich. Próba typologii*, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Hereditatem cognoscere. Studia i szkice ofiarowane Professor Marii Miśkiewiczowej*, Warszawa, s. 79–110.

Wiatrolik, E.

1956 *Grzechotka z XII wieku z Kołobrzegu*, WA XXIII/3, s. 268–269.

CLAY RESURRECTION-EGG-SHAPED RATTLE (PISANKA) FROM THE ISLAND ON THE LAKE GOLENICKO-DOBROPOLSKIE

SUMMARY

During testing of hydroacoustic equipment (sonar) conducted by the team of the Institute of Archaeology, University of Warsaw in the Lake Golenicko-Dobropolskie (NW Poland), an astounding archaeological relic was discovered by chance, i.e. resurrection-egg-shaped rattle (Polish *pisanka*). It is made of clay and richly decorated, i.a. with incised cross-shaped motives and punctured dots (Fig. 2, 3). The item was found sticking out of the ground on the surface of medieval stronghold, unknown so far, situated on the island in the western part of the lake (Fig. 1). Such rattles are dated to the time-span from 11th until 13th cent. They were quite popular in the Kievan Rus' but also in the territory of Poland and – rarely – also in north-eastern Germany and southern Scandinavia. Great majority of egg-shaped rattles is glazed which is not the case of the described finding. However, it also differs from non-glazed ones as its ornament is much more elaborate than the others. Symbolic meaning of such finds is frequently connected with their apotropaic value but they are treated as symbols of new life and resurrection as well.

Wiadomości Archeologiczne, t. LXIX, 2018
<https://doi.org/10.36154/wa.69.2018.14>

Andrzej Kokowski

VON MALCHIN BIS GRÓDEK NAD BUGIEM

Słowa kluczowe: uprząż końska, munsztuk, średniowiecze, Normanowie

Schlüsselworte: Pferdgeschirr, Kandare, Mittelalter, Normannen

Im Jahre 1990 führte die Archäologische Expedition des Instituts für Archäologie der Maria Curie-Skłodowska-Universität in Lublin die Ausgrabungen des gotischen Gräberfeldes in Gródek nad Bugiem¹, Kreis und Gemeinde Hrubieszów, Fpl. 1C durch (A. Kokowski 1993). Bei den Archäologen hat sich da-

¹ In der älteren Literatur Gródek Nadbużny genannt (z. B. T. Liana, T. Dąbrowska 1959; A. Uzarowiczowa 1965; B. Zawadzka-Antosik 1968), um nur die hier zitierten Aufsätze zu erwähnen.

mals der Dorfbewohner Piotr Kania gemeldet, mit einer Sammlung von verschiedenen Funden aus Ackerfeldern der bereits aus der Fachliteratur bekannten multikulturellen Fpl. 6 (ehemals 1D) in Gródek (T. Liana, T. Dąbrowska 1959; A. Uzarowiczowa 1965; B. Zawadzka-Antosik 1968; P. Boruch 1985; J. Niedzwiedź, W. Panasiewicz 1995; A. Kokowski 1998; M. Gladysz 2001). Alle Funde wurden dokumentiert und der Finder gebeten, diese ins Stanisław Staszic-Museum in Hrubieszów zu überreichen.

Ein Gegenstand aus Kupferlegierung hat bereits damals das besondere Interesse erweckt. Es war jedoch unmöglich, seine Funktion und Datierung zu bestimmen. Der Fund besteht aus drei Teilen, einem massiven, 64 mm langen spindelförmigen Knebel vom Durchmesser von 6 mm und mit kugelförmigen Knöpfen an den beiden Enden vom Durchmesser von 6 mm und mit Öse in der Mitte vom Durchmesser von 9 mm. Der zweite Teil bildet eine Kette aus fünf Ringen vom Durchmesser von 20 mm, die stufenartig paarweise verbunden sind. Der dritte Teil ist ein massiver, 33 mm hoher Haken, der an der Kette an einem Ring vom Durchmesser von 16 mm hängt (Abb. 1:a).

Überraschenderweise wurde eine Mittelung über einen fast identischen Gegenstand entdeckt, der in Nordostdeutschland im Jahre 1979, etwa 1,4 km südöstlich von Malchin, Lkr. Mecklenburgische Seenplatte, Mecklenburg-Vorpommern, gefunden worden und als Fpl. 9 („Grimmort“) in Malchin mit Siedlungsresten bezeichnet ist. Es wurden dort auch slawische Tonscherben entdeckt (U. Schoknecht 1979, S. 376, 349 Abb. 7:a). Der Fund ist ebenfalls dreiteilig und besteht aus einem massiven, 66 mm langen Knebel vom Durchmesser von 5 mm, mit zwei kugelförmigen Knöpfen vom Durchmesser von 4 mm an beiden Enden und einer Öse vom Durchmesser von ca. 8 mm in der Mitte, einer Kette aus acht stufenartig paarweise verbundenen Ringen vom Durchmesser von ca. 16 mm sowie einem massiven, 33 mm langen Haken, der an der Kette an einem Ring vom Durchmesser von ca. 14 mm hängt (Abb. 1:b). Somit entstand die Möglichkeit, den Fund von Gródek nad Bugiem in den Horizont der slawischen Besiedlung in Mecklenburg zu datieren, obwohl für U. Schoknecht die Funktion des Gegenstandes aus Malchin unbekannt blieb.

Nach der Mitteilung über den Gegenstand von Malchin wurden in „Grimmort“ auch früher verschiedene Funde entdeckt.

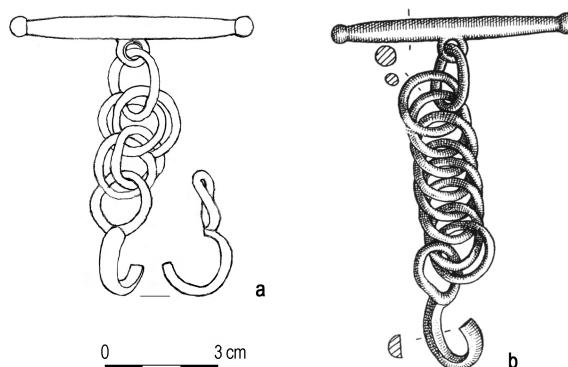

Abb. 1. Mundstücke von Gródek nad Bugiem (a) und Malchin (b). Gez.: A. Kokowski (a).

Nach: U. Schoknecht 1979 (b).

Ryc. 1. Munsztuki z Gródką nad Bugiem (a)

i Malchin (b). Rys.: A. Kokowski (a). Wg: U. Schoknecht 1979 (b)

In den späteren Jahren hat man weitere Scherben, Lehm bewurf (Schanz 2000) und einen interessanten Bronzebeschlag, vermutlich eine Messerscheide (E. Schanz 2016, Abb. 176) entdeckt. Darüber hinaus wurden auf der Oberfläche umgepflegte Objekte beobachtet (E. Schanz 1998; 2001, S. 483).

Obwohl ist es nicht gelungen, eine genaue Entsprechung zu den beiden Gegenständen zu finden, ähnelt ihre Konstruktion dem Zaumzeug, genauer gesagt dem Knebel mit der Hälfte des Mundstücks. Es sind hier zwei Typen zu unterscheiden: Der erste, wenn die Kette die richtige Gebissstange ist und der zweite, wahrscheinlicher, wenn die erhaltene Kette mit ein- bzw. zweiteiliger Gebissstange verbunden war und den Unterteil des Pferdemauls stützte, wie bei den heutigen Mundstücken vom Typ *Harry's horse, NS Tranz Angled Lozenge Pelham* oder *Sprenger Kimblewick KK Ultra*².

Die Fundumstände des Zaumzeuges von Malchin weisen darauf hin, die entsprechenden Stücke im frühmittelalterlichen Milieu zu suchen. Es hat sich jedoch ergeben, dass solche Bearbeitungen für das westslawische, auch polnische Gebiet fehlen. Eine grundsätzliche Monographie des Zaumzeuges in Kiever Rus hat A. N. Kirpičnikov (1973, S. 20–33, Taf. I–VI) verfasst, sie ist aber für unsere Funde nicht besonders brauchbar, da sie nur auf einfachste Lösungen hinweist, und zwar solche mit zweiteiligen Gebissstangen, die an massive Ringknebel oder Stangen mit Haken befestigt sind. Einige davon haben Form und Ausmaße fast identisch wie unsere Funde, z. B. das Exemplar von Čarnevičy/Чарневічы (russisch: Черневичи), vobl. Wizebsk in Weißrussland (A. N. Kirpičnikov 1973, Taf. II:1), sind aber ausnahmslos aus Eisen hergestellt.

Auf unsere weitaus unbefriedigende Kenntnis des Zaumzeugs und dessen Chronologie im Mittelalter hat neulich P. A. Nowakowski (2003) hingewiesen. Im Gegensatz dazu, für die vorangehende Periode, die römische Kaiserzeit, entstanden mehrere Studien, bis zur neuesten hervorragenden Monographie des Pferdegeschirrs in der *Germania libera* von Nina Lau (2014), in der das Zaumzeug detailliert bearbeitet worden ist.

Zurück zur Studie von P. Nowakowski, der auf drei Grundkonstruktionen des mittelalterlichen Zaumzeugs aufmerksam macht, und zwar auf Gebissstange, sog. Pelham und Mundstück. Nach dem Verfasser ist das Siegel des masowischen Fürsten Konrad I. (geb. vermutlich 1187 bzw. 1188, gest. 31. August 1247) das älteste Zeugnis des Pferdes mit Mundstück – was doppelte Zügel verlangte – aus dem Jahre 1222/1223. Aus Westeuropa sind jedoch Dokumente bekannt, welche die Kenntnis dieser Konstruktion bereits im 11. und 12. Jh. bestätigen, wofür allerdings eine raffinierte Reittechnik nötig war (P. A. Nowakowski 2003, S. 46 f., Abb. 7).

Interessanterweise ist der Fund von Malchin dem Autor der Monographie der frühslawischen Besiedlung, zwischen Elbe und Weichsel, M. Dulinicz, entgangen. Im Unterkapitel über das Pferdegeschirr werden breite Parallelen bis zum späten Mittelalter angeführt (M. Dulinicz 2006, S. 137). Hier wäre Malchin am besten Platz gewesen.

Diese aus Notwendigkeit bescheidenen Ergebnisse zusammenfassend, kommen wir zur Vermutung, dass die Funde vom Gródek nad Bugiem und Malchin zu den ältesten dieses Typs in Europa gehören. Wahrscheinlich waren sie ein Teil der Paradeausrüstung, da sie aus Kupferlegierung hergestellt sind.

² Z. B.: <http://www.horsepower.pl/wedzidla-i-munsztuki> (24.09.2018).

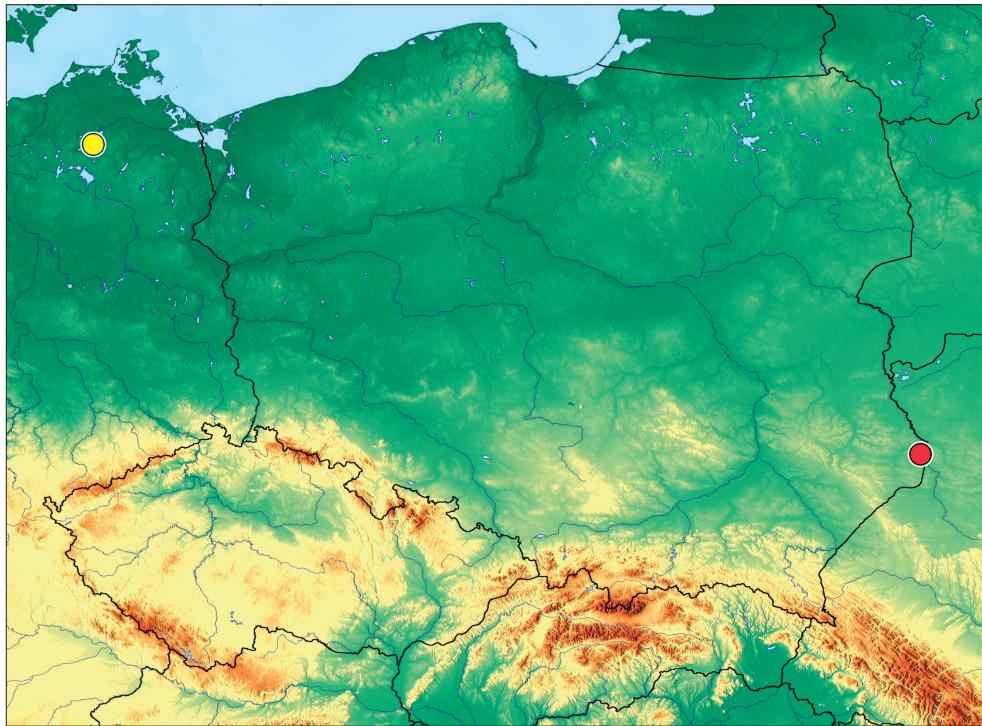

Abb. 2. Funde der analysierten Mundstücke von Malchow (Gelb) und Gródek nad Bugiem (Rot).
Ryc. 2. Znaleziska omawianych munsztuków z Malchowa (punkt żółty) i Gródka nad Bugiem (punkt czerwony)

Erwähnenswert sind noch zwei weitere, attraktive und verlockende Hypothesen. Die erste, realistischer, weist darauf hin, dass die beiden Funde von einer und derselben Werkstatt stammen. Die zweite, weniger überzeugend, lässt die Vermutung nahe, dass die beiden ursprünglich Teile eines Pferdezaumzeugs waren. Wie sie den Weg zu den weit voneinander entfernten Fundplätzen fanden, muss offen bleiben. Es scheint, es kommt ein einziger logischer Urheber in Frage, und zwar die Normannen / Wikinger. In Norddeutschland und Pommern sind die wikingischen Funde sehr zahlreich (s. H.-J. Eggars 1978; H.-J. Eggars, J. Graue 1985) und andere, mehrere Funde solcher Provenienz sind aus Gródek nad Bugiem bekannt (E. Kokowska, A. Kokowski 2003), obwohl sie noch nicht gründlich bearbeitet wurden. Es ist schwierig, sich vorzustellen, wie anders das Mundstückfragment an den Fluss Bug gelangte, um so mehr, als hier in jener Zeit eine autonome Zone von politisch und wirtschaftlich wesentlicher Bedeutung bestand, die Czerwień-Burgen (*Grody Czerwieńskie*) genannt (J. Bagińska, M. Piotrowski, M. Wołoszyn 2012). Denn sie war der natürliche Magnet, der die Aufmerksamkeit von Kaufleuten aus verschiedenen Ländern der damaligen Welt anzog (Abb. 2).

Prof. dr hab. Andrzej Kokowski
Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej
Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4
PL 20-031 Lublin
berig1@gazeta.pl

LITERATUR

- Bagińska, J., Piotrowski, M., Wołoszyn, M.
2012 (Hrsg.) *Czerwień – gród między Wschodem a Zachodem. Katalog wystawy / Ćerven' – eine Burg zwischen Ost und West. Ausstellungskatalog / Ćerven' – un castrum tra Oriente e Occidente. Catalogo della mostra / Червень – град між Сходом і Заходом. Каталог Виставки*, Tomaszów Lubelski-Leipzig-Lublin-Rzeszów.
- Boruch, P.
1985 *Ceramika toczone z osady z okresu wpływów rzymskich w Gródku nad Bugiem, woj. zamojskie z badań 1982/1983 r.*, Lubelskie Materiały Archeologiczne I, Lublin, S. 103–108.
- Dulinicz, M.
2006 *Frühe Slawen im Gebiet zwischen unterer Weichsel und Elbe. Eine archäologische Studie*, Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete 7, Neu-münster.
- Eggars, H.-J.
1978 *Funde der wenedisch-wikingischen Zeit in Pommern, Kiel-Rantzaubau*.
- Eggars, H.-J., Graue, J.
1985 *Funde der wenedisch-wikingischen Zeit in Pommern, Kiel-Rantzaubau*.

- Gładyś, M.
- 2001 *Brązowa plakietka z wizerunkiem twarzy kobiecej z Gródkiem nad Bugiem, stan. 6 pow. Hrubieszów*. In: J. Kolendo, A. Bursche, B. Paszkiewicz (Hrsg.), *Nowe znaleziska importów rzymskich z ziemi Polski II*, CRFB Polen, Supplement 2, Warszawa, S. 21–26.
- Kirpičnikov, A. N. (Кирпичников, А. Н.)
- 1973 *Snarâzenie vsadnika i verhovogo konâ na Rusi IX–XIII vv.*, Arheologîa SSSR. Svod arheologîeskih istočnikov E1-36, Leningrad.
- Kokowska, E., Kokowski, A.
- 2003 *Przyczynek do studiów nad kontaktami Grodów Czerwieńskich ze Skandynawią*. In: J. Olczak (Hrsg.), *Studio z archeologii, historii i historii architektury*, Archaeologia Historica Polona 13, Toruń, S. 155–166.
- Kokowski, A.
- 1993 *Gródek nad Bugiem. Cmentarzysko grupy masłomęckiej*, tom I–III, Lublin.
- 1998 *Prowincjonalnorzymska fibula (typ Böhme 29) z Gródkiem nad Bugiem*, Studia Gothica 2, Lublin, S. 231–236.
- Lau, N.
- 2014 *Die Pferdegeschirre. Germanische Zaumzeuge und Satelgeschirr als Zeugnisse kriegerischer Reiterei im mittel- und nordeuropäischen Barbaricum*, Das Thorsberger Moor 1, Schleswig.
- Liana, T., Dąbrowska, T.
- 1959 *Osada z okresu wpływów rzymskich w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów*, WA XXV/4 (1958), S. 373–382.
- Niedźwiedź, J., Panasiewicz, W.
- 1995 *Badania na osadzie wielokulturowej w Gródku nad Bugiem, stan. 6*, In: Sprawozdania z badań terenowych w województwie zamojskim w 1995 roku, Zamość, S. 15–18.
- Nowakowski, P. A.
- 2003 *W sprawie datowania munsztuków z ziemi polskich*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” LI/1, S. 41–48.
- Schanz, E.
- 1998 *Malchin, Lkr. Demmin*, BMJ 1997, S. 420–421.
- 2000 *Malchin, Lkr. Demmin*, BMJ 1999, S. 472.
- 2001 *Malchin, Lkr. Demmin*, BMJ 2000, S. 483–484.
- 2016 *Malchin, Lkr. Mecklenburgische Seenplatte*, BMJ 2016, S. 306.
- Schoknecht, U.
- 1979 *Kurze Fundberichte 1979*, BMJ 1979, S. 339–412.
- Uzarowiczowa, A.
- 1965 *Wyniki badań we wsi Gródek Nadbużny, pow. Hrubieszów, w 1961 roku*, WA XXX/3–4 (1964), S. 429–460.
- Zawadzka - Antosik, B.
- 1968 *Materiały wczesnośredniowieczne z osady w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów*, WA XXXIII/3–4, S. 355–361.

OD MALCHINA DO GRÓDKA NAD BUGIEM

STRESZCZENIE

W roku 1990 na wielokulturowym stanowisku 1C w Gródku nad Bugiem znaleziono przedmiot wykonany ze stopu miedzi (Ryc. 1:a). Niemal identyczny zabytek odkryto w 1979 roku koło miejscowości Malchin w Meklemburgii, na powierzchni osady słowiańskiej na stan. 9 – *Grimmort* (Ryc. 1:b).

Pomimo braku dokładnych analogii ustalone, że najprawdopodobniej są to elementy ogłówia uprzęży końskiej. W archeologii polskiej brakuje opracowania znalezisk tego typu, najpewniej jednak mamy tu do czynienia z munsztukiem, którego konstrukcja wymagała użycia pary wodzy. Najstarsze dla ziemi polskich jego wyobrażenie jest na pieczęci księcia mazowieckiego Konrada I z 1222/1223 roku. W zachodniej Europie znajomość tej konstrukcji potwierdzona jest już w wiekach XI i XII. Oznacza to, że znaleziska z Malchinem i Gródkiem nad Bugiem należą do najstarszych zabytków tego typu w Europie, a być może – z uwagi na surowiec, z jakiego je wykonano – należały do uprzeczy o charakterze paradnym. Prawdopodobna jest sugestia o normańskim pochodzeniu obu zabytków, gdyż w północnych Niemczech znaleziska wikińskie występują masowo, a dla Gródka nad Bugiem potwierdzone są w znaczającej liczbie. Trudno więc sobie wyobrazić inny sposób dotarcia fragmentu munsztuka nad rzekę Bug w czasach, gdy funkcjonowała tutaj istotna politycznie i gospodarczo strefa o swoistej autonomii, nazywana Grodami Czerwieńskimi, która była naturalnym magnesem przyciągającym uwagę kupców z różnych stron ówczesnego świata (Ryc. 2).

Marzena Zieleniewska-Kasprzycka, Piotr Wroniecki

NIEINWAZYJNE BADANIA KRAJOBRAZU ARCHEOLOGICZNEGO WOKÓŁ MIASTA RYCZYWOŁ W POWIECIE KOZIENICKIM

Słowa kluczowe: średniowiecze i czasy nowożytne, badania nieinwazyjne, Ryczywoł

Key words: Middle Ages, Modern Period, non-destructive archaeology, Ryczywoł

Celem przeprowadzonych w 2015 roku badań była przede wszystkim weryfikacja miejsca pierwotnego usytuowania miasta istniejącego od czasów średniowiecza w pobliżu ujścia Radomki do Wisły¹, tzw. Starego Ryczywołu, związanego z nim dworu starościńskiego wraz z folwakiem, oraz odtworzenie siatki ulic dawnego miasta za pomocą metod geofizycznych.

¹ Projekt był realizowany przez Stowarzyszenie Starożytników w ramach programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego *Dziedzictwo kulturowe. Ochrona zabytków archeologicznych*, pod kierownictwem Marzeniny Zieleniewskiej-Kasprzyckiej.

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	- „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	- „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	- „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	- „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”, (później: „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archaeologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...” oraz „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”), Danzig
APolski	- „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	- „Archeologia Polski Środkowowschodnie”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	- „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	- British Archaeological Reports, International Series, Oxford
BerRGK	- „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	- „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	- „Boden Denkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Boden Denkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	- Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	- „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	- „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	- „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	- „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	- „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	- „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	- Kratkie soobšenija Instituta arheologii Akademii nauk SSSR (Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР), Moskva
MIA	- Materiały i issledovaniá po arheologii SSSR (Материалы и исседования по археологии СССР), Moskva
MatArch.	- „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	- „Materiały Starożytnie”, Warszawa
MSiW	- „Materiały Starożytnie w Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	- „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemysł/Tarnobrzeg)
MZP	- „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	- „Památky archeologicke” (wcześniej: „Památky archeologicke a místopisne”), Praha
PArch.	- „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	- „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	- „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistorya ziem polskich	- <i>Prahistorya ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981
Prussia	- „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg.
PZ	- „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	- „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	- „Rocznik Białostocki”, Białystok
RGA	- Reallexikon der Germanischen Altertumskunde: 1. ed.: J. Hoops (wyd.), tomy 1–4 (K. J. Trübner, Straßburg 1911–1919), 2. ed.: H. Jankuhn, H. Beck <i>et alii</i> (wyd.), tomy 1–35 (de Gruyter, Berlin-New York 1973–2007).
RO	- „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
RosArh.	- „Rossijskaā arheologiā” (Российская археология), Moskva
SJahr.	- „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SIA	- „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArh.	- „Sovetskaā arheologiā” (Советская археология), Moskva
SprArch.	- „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków
SprPMA	- „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	- „Wiadomości Archeologiczne”, Warszawa
ZfE	- „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin
ZNUJ	- „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	- „Z otchłani wieków”, Warszawa

Sprzedaż / Retail:
Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

Sprzedaż wysyłkowa / Mail order:
tel./phone: +48 22 5044 899
e-mail: wydawnictwapma@pma.pl

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2018. Wydanie I. Nakład 350 egz.
Druk i oprawa: DRUKARNIA Janusz Bieszczad, ul. Moszczenicka 2, 03-660 Warszawa